

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Formos ir formulės menų ir mokslų sankirtose

2014-01-06

ŽURNALAS: KULTŪROS BARAI

TEMA:

AUTORIUS: Viktorija Daujotytė

DATA: 2014-01

Formos ir formulės menų ir mokslų sankirtose*

Meno ir mokslo santykių problemos iškyla nuolatos, kartu iškeldamos ir pažinimo, ir pažinimo patikimumo klausimus.

Galima žvelgti apibendrintai: menus ir mokslus sieja tiek paralelinės, tiek susikertančios, tiek priešpriešinės linijos. Sakau: menai ir mokslai, nes daugiskaitose ryšių daugiau, daugiskaitinės apibrėžtys ne tokios griežtos kaip vienaskaita. Medžio konkretybė neišsemiama, o medžių klasė ir apibūdinama, ir klasifikuojama. Menų ir mokslų sąsajos, sanglaudos ir prieštaros beribės, istorija pateikia daug įvairių atvejų. Leonardas da Vincis labiausiai žinomas kaip genialus menininkas, bet XV-XVI a. Italijos mokslui taip pat atstovauja šis vardas. Mokslininkus gali patraukti kūryba – tai dažnesnis žingsnis.

Menininkui įžengti į mokslą sunkiau, bet yra lyg tarpinių pažinimo būdų, kur mokslas ir menas glaudžiau sąveikauja. Labiausiai tai akivaizdu humanistikoje – menotyroje, ne tik muzikos, dailės, bet ir literatūros. Menotyra galima būtų suprasti ne tik kaip meno tyrimą moksliniais metodais, bet ir kaip meno tyrimą paties meno būdais bei priemonėmis. Imtis meninio tyrimo leidžia meninis patyrimas. Tai paties menininko intelektualinė veikla. Sąmonė tarsi gręžiasi į tą kelią, kurį nueina kurdama ar kūrinius atlikdama, interpretuodama, pačioje savyje aptikdama galimybių analizuoti, vertinti, apibendrinti. Menininko tyrimas remiasi savo sąmonės, savo būsenų, pasirinkimų, apsisprendimų tyrimu. Pats kūrėjas yra savo tyrimo objektas. Tik menininkas gali atskleisti tai, kas lyg ir lieka šalia kūrinio, nes geriausiai žino, kokios yra prieitys, impulsai, kodėl, sakysime, atlikėjas pasirenka tą ar kitą kompozitorių, kodėl aktorius individualioje programoje skaito vieno, o ne kito poeto eiles. Be abejo, meniniam tyrimui prieinami ir kiti menininkai, kai remiamasi įsigyvenimu, lyg koku sinerginiu veikimu, atpažįstant tai, kas artima, priimtina, o kas kelia abejonių. Meninio tyrimo imasi ne kiekvienas kūrėjas, nes čia būtina ir intelektualinė veikla, ir gebėjimas paveikliai kalbėti, mąstyti, rašyti, sąžiningumas savo paties atžvilgiu, kad nebūtų kas nors išdidinta, sureikšmintas. Savęs sureikšminimas visada groteskiškas. Fenomenologija,

akcentuojanti sąmonę, patirtį, pasaulio buvimą atskirai sąmonei, pastangas išlaikyti pasaulio spalvingumą, garsingumą, kalbama, jo nenuskurdinti, meniniam tyrimui gali suteikti atramų lyg kokio pasitikėjimo tuo, kas daroma.

Lietuvos aukštosios meno mokyklos turi *meno doktorantūrą*. Akivaizdus meno ir mokslo (mokslo studijų, mokslinės veiklos) sąlytis. Meno doktorantūros (gal geriau būtų *meno aspirantūra*, kad liktų skirtumas) programos turėtų būti labiausiai grindžiamos meniniu tyrimu, menininkai galėtų gilintis į tuos žmogaus veiklos dalykus, kuriuos atskleidžia meninis tyrimas (ir tik jis), remdamiesi specifiniu meniniu pažinimu, besiskiriančiu nuo mokslinio, ir tuo, kad menininkas tarsi susipažįsta su būtimi, įžengdamas į jos vidų.

Ar meniniam tyrimui reikia mokslinių metodų? Turėtų likti skirtumas tarp mokslinės menotyros ir tokios, kuri grindžiama tiesioginiu meno patyrimu, kūryba, atlikimu. Kūrėjui reikia mokslo metodų tik tiek, kiek sąmonė pati jaučia jų poreikį, ieškodama atramos. Humanistika turėtų pasitikėti meniniu tyrimu kaip paraleliu moksliniam tyrinėjimui. Kad nekiltų prieštaravimo, meno doktorantai (ar aspirantai) galėtų siekti ne mokslinio laipsnio, bet vardo. Be abejo, šie klausimai turi būti diskutuojami. Menininkas gali siekti ir mokslinės karjeros. Neužmirškime, kad, pavyzdžiui, Vincas Mykolaitis-Putinas buvo ir rašytojas, ir profesorius, akademikas. Tokių pavyzdžių ne vienas.

Grįžkime kiek į praeitį, į bendresnes mokslų ir menų svarstybas.

1974-aisiais, šiurkščiai ideologizuotais laikais, minint didžiausios lietuvių lyrikės Salomėjos Nėries septyniasdešimtmetį, buvo išleistas neįtikėtinais turiningas „Poezijos pavasario“ almanachas, sudarytas Albino Bernoto, o gerai redakcinei komisijai (Vitas Areška, Alfonsas Maldonis, Jonas Strielkūnas) pirmininkavo Juozas Macevičius. Išspausdintas profesoriaus Donato Saukos, didelio filologų autoriteto, straipsnis „Muzikinė forma – matematiška, ideali...“, paremtas XX a. muzikos novatoriaus Igorio Stravinskio simpatijomis matematikos mokslui. Kompozitorius kalbėjo apie tai, kad muzikai artimas matematinis galvojimo būdas, juo pasireiškia muziko intelektualumas.¹ O kaip yra poezijoje? Iš pirmo žvilgsnio matematinis, mokslinis mąstymas atrodo svetimas poetiniam, bet: „*Minties spiralė supina paradoksus ir netikėtas asociacijas tarp tolimų žmogaus veiklos sričių. Sau susidaryta, privati lyrikos koncepcija paliečiama visuotinės kalbos modernizacijos. Uždarą jos pasaulėvaizdį veikia – nepastebimai, kaip veikia įrengimus nuolatinė vibracija – šalia skelbiami išradimai, atradimai, mokslo ir technikos stebuklų garsas.*

Taip, lazeriai, automatai ir raketos, ir kosminiai laivai. Bet prisipažįstame ir daugiau: prisipažįstame susižavėjimą tuo tikrovės paaiškinimu, kurį duoda šiandieninis mokslas, matematika.

Matematikoje randame labai plačią ir kartu pakankamai tikslią schemą sudėtingai tikrovei tirti. Empirinį protą matematika kreipia į universalią minties konstrukciją – į tą beribį plotą, kuris atsivėrė jau seniesiems graikams už daugtaškio natūralioje skaičių eilėje: 1 2 3 4... Visuma čia įsiterpia į begalybę ir aprėpia jos išmatavimus: „matematika – žaidimas su begalybe.“²

Šitą mintį galėjo ištarti ir žymiausias, bent tuo laiku, lietuvių matematikas Jonas Kubilius, tikimybių teorijos kūrėjas, tikėjęs ir tikinęs, kad matematika – tai aukščiausia poezija. Sauka parodo gražų pasitikėjimą mokslo, ypač matematikos, universalijomis, kurioms prieinamas ir dvasinis patyrimas, abstrakčiame pasaulio modeliavime galintis atsiverti tiek, kiek poetui jo vizijose. Baudelaire'as teigė: „*Viskas yra skaičius. Skaičius yra viskame. Skaičius yra atskirame daikte. Apsvaigimas yra skaičius.*“ Į tikslumą, paremtą skaičiais, traukia lyriką ir muzikinis pradai, glūdintis jos prigimty, muzika nebėra grynojo emocijų šaltinis, ji keičiasi, jos formos darosi ir matematiškos, idealios, metronomiškos.

Sauka, tarsi regėdamas prieš save Goethe, ikūnijantį mokslinio ir meninio genijaus vienybę, jau prieš keturis dešimtmečius, remdamasis puikiu poezijos, muzikos pažinimu ir valios pastangomis įsikabindamas į matematinio, mokslinio pasaulio pažinimo modelius, puoselėjo pasitikėjimą abipusiu šių žmogaus veiklos sričių ryšiu (nors jo monografija „Fausto amžiaus epilogas“ išleista 1998 m.). Tai atitiko ryškėjančias laiko tendencijas ar iliuzijas. Jas patvirtina ir to paties almanacho „Skaitytojo žodis“. Kaip skaitytojas pasisakė ir Vytautas Statulevičius, fizikos-matematikos mokslų daktaras, profesorius, akademikas, vienas autoritetingiausių to laiko žmonių: „*Vienas poetas guodėsi, kad su poezija truputį geriau, negu su mokslu, ją girdi, galima suprasti be specialaus pasiruošimo. Man atrodo, kad nemaža dalis nūdienos poezijos tam tikra prasme virto mokslu. Savo filosofine išraiška jinai gimininga matematikai. Juk poetai nenori kalbėti apie konkrečią Jono ir Onutės meilę, o ieško meilės ir draugystės esmės, kalba apie duoną, apie tėvynę kaip apibendrintas kategorijas; matematikui irgi ne tiek svarbu vienas kuris reiškiny, jis ieško tokio dėsnio, kuris charakteringas plačiai reiškinių klasei. Atskiri pavyzdžiai – tai tik pradžia gilių teorijų. Ir grožimasi ne formule. Matematikas formulėje turi pramatyti reiškinių esmę, jų tarpusavio ryšius, suvokti tų reiškinių paraleles, išvelgti naujus horizontus. Juk nelaikysi muzikantu tokio žmogaus, kuris, žiūrėdamas į gaidas, temato brūkšnelius ir rutuliukus, o negirdi muzikos. Geram muzikantui nereikia net instrumento, kad išgirstų simfoniją. Ar ne tas pats su šiuolaikine poezija?“³*

Statulevičius pamini matematikus, tiesa, vyresniosios kartos, kurie mėgsta poeziją, jaučia jos artimumą savo pasauliui. Svarbiausia, kas jungia poeziją ir mokslą, esanti atsakomybė: „*Dar kartą apie atsakomybę. Aš matematikas. Sunku pasakyti, ar po daugelio metų kas nors prisimins bent vieną mano įrodytą teoremą. Galbūt, visos jos tebus kaip dirva, kaip trąša naujiems darbams. Tačiau be tiesioginio savo darbo, mums, matematikams, labai rūpi bendra matematinė kultūra ir kitų mokslo šakų baruose. Aš įsitikinęs, kad poetai už poetinę respublikos kultūrą „serga“ nė kiek ne mažiau, o gal net daugiau.“⁴ Atsakomybės laukas ir tuo metu buvo žymiai platesnis, jis plytėjo anapus formų ir formulių. Sauka ir Statulevičius tarsi subendrinio humanitarų ir tikslųjų mokslų žmonių pozicijas – poezija giminiška matematikai, neperžengiamos ribos tarp jų nėra.*

Tuo pat metu klostėsi ir radikalesnė nuostata – nuoseklus jos reiškėjas buvo Arvydas Šliogeris, chemikas, technologas pagal pirminį pasirengimą, filosofas, eseistas – iš esmės, iš pašaukimo, antitechnologas, ne sykį pabrėžęs mokslinio, technologinio ir meninio, kūrybinio pažinimo skirtingumą. 1977–1980 m. (išleista 1990) parašyta keturių dalių knyga „Būtis ir pasaulis“ yra išanga į radikaliai kitokią situacijos suvokimą. „*Neįmanoma į Formulę įsprausti Formą ir pragarišką eks-formaciją išversti*

į viltingą in-formaciją. *Nebėra laiko*“, – teigia jis filosofiniuose dienoraščiuose, nužyminčiuose ir tolesnį tiriančios filosofo minties punktyrą. 5 1973 m. Šliogeris pradėjo dėstyti filosofiją Vilniaus universitete, jo interesų kryptį ženklino sąvoka *egzistencinis mąstymas*, platesnė ir prieštaringesnė nei egzistencijos filosofija: „*Egzistencinė tiesa yra visiška objektyviosios, visuotinės tiesos priešingybė. Klasikiniam mąstymui tiesa yra ramybės, rimties, stabilumo, statiška būseną, o egzistencinė tiesa, priešingai, yra netikrumo, nerimo, tapsmo, vibracijos būseną.*“ 6 Žmogaus pasaulį tarsi įrėmina visuotinė tiesa, arba formulė, ir egzistencinė tiesa, arba forma, nerami, virpanti, vibruojanti. Tie rėmai kinta, plečiasi ir siaurėja.

Ar šiuo metu vėl nujaučiamas mokslinio ir meninio mąstymo suartėjimas? Tiesiai atsakyti dar būtų sunku. Bet ir aplinkkeliai yra prasmingi. Autoriai, kuriuos pasitelkiau į bendrą minties kelionę, vartoja *formas* ir *formulės* sąvokas. Pabandykime labiau jas išskleisti, tarsi grįždami prie mokslinio ir meninio pažinimo ištakų, bent jau nuo to momento, kurį žymi egzistencijos filosofija, iki šiol aktuali humanistikai. Viena iš kertinių sąvokų – *daiktas, daiktiškumas*. Mokslui daiktas yra tik daiktas, turintis jau pažintų ir dar nepažintų savybių. Meno kūrinys yra „*ne tik daiktas, bet dar ir kai kas kita. Šis meno kūrinys esantis „kita“ – tai ir yra meniškumas*“.⁷ Tas *kita* pasireiškia labai įvairiai, gali būti skirtingai suvokta ir interpretuota. Mokslininkai nuolat susiduria su būtinybe, menininkai – su laisve, su pasirinkimu. Mokslinio tyrimo rezultatas – dalinis problemos sprendimas, įmanomas tuo laiku toje situacijoje. Meninė kūryba tų „duru“ neuždaro, „*kūrinys palaiko pasaulio atvirumą atvirą*“.⁸ Meno formos, kad ir įgaudamos kanono statusą, lieka atviros, įtekančios ir ištekančios. Formulės yra uždaros, jų savybės – uždarumas ir nekintamumas, formulės išskleidžiamos tik užpildant jų struktūras sklidžia ir skleidžia medžiaga.

Žmogaus pasaulis daiktiškas tiek, kiek prieinamas, suvokiamas. „*Ir daiktai savyje, ir daiktai, kurie pasireiškia, bet koks buvinys, kuris apskritai yra, filosofijos kalba vadinamas daiktu*“, – teigė Heideggeris.⁹ Mįslingoji kantiškoji riba – „daiktas savyje“, pats nepasireiškiantis, – šiai kategorijai Heideggeris priskyrė ir Dievą. Su „daiktais savyje“ susiliečia filosofija, apimanti laisvojo mąstymo teritorijas, ir kūryba, turinti tiek laisvės, kiek pajėgia jos įkūnyti savo kuriamomis formomis. Visi žmogaus pasaulio daiktai, visa, kas yra, – tai formos, begalinė formų įvairovė, atitinkanti būties įvairovę. Forma yra tai, kas leidžia, suteikia galimybę būti. Medžio lapas, debesis, žmogaus veidas, ranka, pieštukas... Kodėl meno kūrinys gali būti pavadintas daiktu, kad ir kaip paradoksaliai tas skambėtų? Eilėraštis irgi yra daiktas, nes turi formą, sudarytą ir susidarančią iš žodžių, iš kalbos medžiagos, išskiriančią jį iš kitų esinijos pavidalų. Paveiklo daiktiškumas aiškesnis, nes materialesnis, bet ir muzikos kūrinys – simfonija, sonata, fuga – yra daiktas dėl jį išskiriančios, apribojančios, įrėminančios formos. Kiekvienas buvimas yra apribojantis, įrėminantis ne tik iš išorės, bet ir iš vidaus, tie rėmai yra ribos, leidžiančios būti vientisam. Egzistencijos būdo vientisumą galima suvokti kaip daiktiškumo ontologiją: vientisas, vientisai būnantis yra medžio lapas ar žiedas, vientisai būnantis yra ir kūrinys. Tradicinė estetika iki šiol pabrėžia turinio ir formos perskyrą: „*turinys, meno kūrinio idėjinė emocinė, juslinė, vaizdinė reikšmės ir prasmės sritis, adekvačiai įkūnyta formoje ir turinti estetinę vertę*“,¹⁰ forma tam tikras estetiškas pavidalas, skirtingai suvokiamas ir interpretuojamas.¹¹ Tačiau modernesnis mąstymas leidžia suvokti, kad tik abstrahuotu būdu galima turinį atskirti nuo formos, santykinis formos savarankiškumas aiškesnis, tačiau tik todėl, kad formaliai akivaizdesnis. Romanas apibrėžiamas kaip žanras, kaip abstrakti žanrinė

forma, bet kiekvienu atskiru atveju kalbame apie Balzaco ar Tolstojaus, Turgenevo ar Avyžiaus romaną, neišskaidomą konkretybę, literatūrinės būties būdą.

Apie kūrinio formą svarstant ontologiškai, galima išvelgti dvejetainę įtampą: tarp to, kas yra daugiau ar mažiau savaranku, kas veikia ir kaip tam tikras kanonas, sakysime, muzikos sonata, poezijos sonetas, ir tarp to, kas gimsta laike ir erdvėj, čia ir dabar, kas yra neatsiejama nuo kūrėjo, jo patirties, būsenos. Tą įtampą galima suvokti kaip būtiną, neišvengiamą, kylančią iš meno prigimties. Kūrėjas susiduria su forma, kuri egzistuoja ir kaip formulė, pavyzdžiui, *sonetas*: 14 eilučių eilėraštis, sudarytas iš 2 ketureilių su 2 rimais ir 2 trieilį (itališskasis, petrarkiškasis) arba iš 3 ketureilių ir dvieilio (anglišskasis, šekspyriškasis).

Dar viena formulė – *haiku*, iš Rytų atėjusi, daugiausia japonų išpuoselėta lyrikos forma, trijų eilučių, 17 skiemenų (5, 7, 5) su gamtos, jausmų raiška. Dabar ji gana išplitusi, turime jau ir lietuvių haiku antologiją „Vėjo namai“ (2009 m., išversta ir į anglų kalbą). Vieni gyviausių – Donaldo Kajoko, bet jis dažnai nesilaiko nustatyto skiemenų skaičiaus eilutėje, jei gyvosios ribos eina kitur. „Šok, žiogė, / iš mano kepurės! / Aš eisiu į kitą pusę.“ Esė „Apie haiku“ poetas rašo: „Haiku neįmanoma parašyti be tam tikros vidinės kelionės, dvasinės praktikos, nes ji yra poetų duona kasdienė, net jeigu jie to ir nežino“; „Haiku įmanoma parašyti be teorijos, nes ji yra teoretikų duona kasdienė, nors jie, ko gero, ir patys tai žino.“¹² Priešprieša, bet labai nugludinta, beveik suglaudinta, tarp poetų, kurie *nežino*, ir teoretikų, kurie *žino*. Suglaudina išlygos: *net jeigu, nors, ko gero*. Poetų nežinojimą prie tam tikro žinojimo priartina vidinė kelionė, dvasinė praktika. Teoretikų žinojime glūdintis nežinojimas pažymėtas neryškiu *abejonės* ženklu. Cituotame Kajoko haiku iš vidinės kelionės, kur žiogas yra kelio atkarpos pakeleivis, ir iššoka lietuvių kalbai natūralus trieilis, neįtikėtina ir tikra – 17 skiemenų, bet 3, 6, 8. Gyvoji kalbos forma, kilusi iš būsenos, įveikia formulę beveik nepastebimai.

Formulė – tai nekintama, nekeičiama taisyklė. Formulės lygmeniu juntame humanistikos ir gamtos mokslų sąlytį, jei ir ne sanglaudą. Matematikos formulė – kokio nors matematinio teiginio simbolinis užrašymas skaičiais, raidėmis ir ženklais. Chemijos formulė – kokio nors cheminio elemento ar junginio sudėties ir sandaros žymėjimas cheminiais simboliais. Nekintanti formulė. Gamtos, tikslieji mokslai remiasi nekintamais dydžiais, apibrėžtais objektais, bet kartu ir formomis. Kas yra vanduo? Juk tai gyvų gyviausia forma, kai ją matome, lytime, keliame prie lūpų ar į ją pasineriame. Biologas ar chemikas gali jausti tą vandens formos gyvumą, takumą, bet jo sąmonė ieško formulių, jomis remiasi ir pasitiki. Bet vos ištariame *pasitiki*, ir iš pirmo žvilgsnio tvirta kaip geležis formulė atsiduria bendrajame žmogaus pasaulyje, kur daug kas paremta tikėjimu ir pasitikėjimu, kad H₂O galioja, kol galioja sąlygos deguoniui ir vandeniliui, kol tikime, kad tos sąlygos yra ir bus. Kol formulės gali galioti, mokslas stengsis gyvasias formas formalizuoti, kad galėtų išreikšti formulėmis. Gerai suvokiame, kad technologinė pažanga (ar pražanga) remiasi formulėmis, kuo labiau viskas formalizuota, tuo daugiau ir suprogramuota. Bet kuo forma gyvesnė, tuo sunkiau ją formalizuoti, paversti formule. Pavyzdžiui, kaip sunkiai stumiasi į priekį mašininis, techninis vertimas – kalba tokia gyva, tokie neprognozuojami jos judesiai, tokie įvairūs kontekstai, kad formalizavimai ir formulizavimai įstengia apimti tik paviršinius dalykus.

Apibendrintai galima sakyti, kad kūryba, iš esmės ir humanistika, net susidurdama su formulėmis, siekia išlaikyti formos gyvybę, o tikslieji mokslai, technologijos atvirksčiai – kiekvieną, kad ir pačią gyviausią formą suvokia kaip potencialią formulę. Iš čia ir įtampa – esama ar galima – tarp formos ir formulės. Štai Albino Bernoto eilėraščio „Neišaik, pasilik“ du posmai, kuriuose jaučiama konkreti formos ir formulės įtampa:

Vaiko sielą turi, vandenie,

Tu vaivorykštėm žydinčio atspindžio verge,

Ne tave gal žmonių giminė,

O save savo chemijom dergia?

Pro triumfuojančią naftą švarus,

Vaiskiasielis dar liejies, kur liejas ir amžiai,

Ir virš didmiesčių baltus garus

Tartum dienraščio puslapį glamžai.

Vanduo – gyvoji forma, neprarandanti gyvybės ir kuriamoje kalboje. Jis turi vaiko sielą, žydi vaivorykštėm, liejasi švarus, garuojantis. Su formulėmis susijusi chemija, triumfuojanti nafta, didmiesčiai. Gerame tekste, o toks yra ir šis Bernoto eilėraštis, kaktomušos vengiama. Žmonijai reikia ir chemijos, ir naftos, ir didmiesčių. Bet žmogaus išlikimo garantija yra švarus, vaiskiasielis vanduo.

Sanglauda tarp meno ir mokslo gal ir gali būti pageidaujama, kaip nuolat dabar pageidaujame santarvės, dialogo, kitų gerų dalykų, bet iš esmės kūryba ir mokslai su ištikimosiomis jų palydovėmis (gal tiksliau būtų sakyti – įkvėpėjomis, inspiratorėmis) technologijomis yra priešingose upės pusėse, jei vis dar turėsime prieš akis gyvąjį vandenį, jo formas ir formules. Seniai tai žinoma – nuo Baudelaire'o iki Heideggerio, Baudrillard'o ir Šliogerio. Baudelaire'as rašė: „*Technika mus taip suamerikietins, progresas taip atrofuos mūsų esybės dvasinę sritį, kad jokia iš kruvinų, šventvagiškų ar prieštaraujančių gamtai utopistų fantazijų negalės prilygti šiems pozityviems rezultatams. Prašau kiekvieno mąstančio žmogaus pasakyti man, kas liks iš gyvenimo.*“¹³

Paradoksas būdingas ir formai, kuri trokšta būti gyva, judanti, o kartu įgyti pastovumą kaip buvimo garantiją. Forma trokšta tuo pat metu būti gyva, jaučianti, reaguojanti ir mirusi, vadinasi, pastovi, virstanti būties dalimi. Technologijos būtinos progresui, progresas formalizuoja gyvasias formas ir tuo būdu jas naikina. Mokslui reikia technologijų ir formulių, mokslo žvilgsnis praktinis, nors nebūtinai tik naikinantis. Skalūnų dujų ieškojimas Žemaitijoje – chemija, technologijos, neabejotinai veiksnios veiksnių formulės, sunaikinsiančios bent dalį gyvenimo sanklodos, gyvųjų gamtos formų. Žinoma, turime matyti ir kitą pusę – moderniosios technologijos padeda atgaivinti negyvus ežerus, upes, o tai reiškia atgaivinti gyvasias formas. Bet esmė yra tokia: mokslai, dabar vis labiau siejami su technologijomis, gyvasias gyvenimo formas verčia formulėmis, formulės suteikia galią valdyti, geriau gyventi galbūt net ir tiems,

kurie yra priešiški technologijų triumfui, kurie pasitiki kūryba, pačiu kūrybos veiksmu, susiliesdami su gyvosiomis formomis ir jas kurdami. Kūrybinga sąmonė jaučia pirminių būties formų gyvybę, grožį, jam gali būti neabejinga ir mokslinė, technologinė sąmonė, tačiau praktinė veikla, ypač susieta su pelno vaikymusi, grožio pajautas neišvengiamai slopina. Kūrybinga sąmonė išsaugo laisvę matyti. Gilusis Šliogerio filosofijos podirvis susietas su matymu, su mėstančiu matymu ir matančiu mąstymu. *Laisvė matyti*, kai su tuo matymu nieko nereikia daryti, leidžia ir laisvai mąstyti. Filosofiją galima vadinti laisvai matančiu mąstymu. Štai – *medis*. Šliogeris rašo: „*Tai nuostabiausia esinijos sąrangos metafora. Medžio „tiesa“ – šaknys, nugrimzdusios į pirmą pradę tamsą, į substanciją ir gelmės chaosą. Medžio „būtis“ – karūna, tobula forma, pastovumas ir ramybė. [...] Medis egzistuoja. Tarp būties ir santykio: šakos – būties šviesoje, šaknys – „materijos“ tamsoje.*“¹⁴

Pačioje esinijoje matoma *tobula forma* yra tobula ir kaip esinijos sąrangos metafora, įprasminanti amžinąjį *tarp* – šiuo atveju tarp šviesos ir tamsos. Matydami tai, kas yra, įžengiamo į tai, ko dar nėra, bet kas gali pasirodyti, būti ištraukta iš tamsos, iš „materijos“ (Šliogeris *materiją* suima į kabutes, kad dvasia nevirštų jos priešprieša). Tada prasideda kūryba, pirmiausia kaip būseną, reginti *tą medį*. Žmogus mato, jei mato, ne tik akimis, bet visu savimi, visu kūnu.

Tarp didžiųjų ontologinių priešpriešų yra tarpininkų, į kuriuos paprastai kreipiama mažiau dėmesio, nes jie nėra tokie ryškūs. Tiek menininko, tiek mokslininko lemtis – *darbas*. Nieko negalima pasiekti be darbo. Neįtikėtina, bet vienas pirmųjų apie darbą beveik politinio ekonomisto tonu prabilo Baudelaire'as: „*Darbas – progresyvi ir kaupianti galia, kuri nelyg kapitalas prideda procentų ir prie sugebėjimų, ir prie rezultatų.*“

Net ir vaisingas žaidimas, net kai jam vadovauja mokslas, yra nepastovi galia – jį nugalės darbas, net ir nedidelis, bet tolydus.“¹⁵

Tolydžiai dirbantis žmogus gal ir yra patikimiausia jungtis – tiltas tarp abiejų upės krantų, tarp meno ir mokslo. Kiek pakreipdami rūpinimą problema, matytume, kad darbo akcentas mokslo, technologijų srityse yra sąlyga be išlygų, o menas gali būti siejamas su kažkuo, vykstančiu ir įvykstančiu savaime, su žaidimu, žaisme. Šias efemeriškas formas irgi ne kartą bandyta paversti formule su procentine išraiška – kiek įkvėpimo, kiek talento, kiek darbo. Ši problema paliečia ne tik paviršinius, bet ir giluminius kūrybos ontologijos dalykus.

Vėl grįžtant į nelaisvą, visokių suvaržymų kupiną praėjusio amžiaus aštuntojo dešimtmečio pradžią, į 1972-ųjų „Poezijos pavasarį“, fiksuojantį ir kūrybos tėkmę, ir jos pokyčius, įdomu skaityti dar visai jaunos Onės Baliukonytės atsakymą į anketos klausimą, kokią reikšmę kūrybai turi improvizacija. Atsakymas vienareikšmis: „*Įkvėpimu negalima pasikliauti.*“ Poetė sako: „*Man dabar kūryba – ir, kuo toliau, tuo labiau – darbas, „konstravimas“, eilėraščio „darymas“. Kažkada rašiau lengvai ir negalvodama – dabar to maža. Maža, nes, tokiu keliu eidamas, greitai prieini sieną [...]. Paskui atsitiktinumai nebepatenkina nei kitų, nei, svarbiausia, savęs – esi priverstas dirbti, palikti eilėraštyje tai, kas būtina, be ko negalima „konstruoti“.*“¹⁶ *Konstravimas*, *darymas* (tokią poziciją bene pirmasis išreiškė vokiečių poetas Gotfriedas Bennas) vėl iškyla kaip patikima atrama, o giliau žvelgiant, – ir kaip

savotiška gintis nuo to, kas primetama.

Ir Sauka, ir Baliukonytė kaip atraminę figūrą mini Vincą Mykolaitį-Putiną. Jo kūryboje, tiek grožinėje, tiek teorinėje, galima apčiuopti natūralių intelektualinio ir kūrybinio prado sanglaudų, iš to kylančių įtampų. Savotiškas įvadas į šią problematiką buvo jo disertacija apie Vladimiro Solovjovo estetiką ir filosofiją: *„Filosofija susistemina idėjas, gautas abstrahavimu, o menas jas išplėtoja ir suteikia joms kūną materialiam pasaulyje.“*¹⁷ Formulė yra aukščiausias abstrahavimo laipsnis, forma – kintantys įsikūnijimai. Kalbėdamas apie savo paties (ir rašančio eilėraščius, ir skaitančio literatūros teorijos paskaitas) patirtį, Mykolaitis-Putinas akcentuoja vidinės būsenos, išgyvenimo, nuotaikos svarbą, bet pabrėžia ir sąmoningą laikyseną, kontroliuojančią būsenas: *„Pribrandinkime savo būseną, išgyvenimą, nuotaiką, temą – vis tiek kaip pavadinsime tą vidinę kūrinio užuomazgą, – pribrandinkime ją ligi tokio intensyvumo, kad ne žodis ją, bet ji žodį valdytų.“*¹⁸ Tą kūrybinės būsenos brandinimą, siekiant kuo didesnio intensyvumo, galima suvokti ir kaip atotrūkio tarp kūrybos ir poetikos mažinimą, kaip literatūrinės technikos įvaldymą, kaip formulės ir formos suartinimą. Kūrybinė būseną – tai vidinė forma. Kūrybos procesas reiškia virsmą, vidinės formos tapimą išorine – kūnu, kuris įsitvirtina erdvėje ir laike kaip daiktas. Vidinės formos intensyvumas saugo nuo mechaninio taisyklių perėmimo: *„Jeigu įprasime pradėti nuo priemonių, nuo tariamųjų taisyklių, tai jos mus greit pavergs, greit atšipins mūsų pastabumą ir skonį, o tarp mūsų išgyvenimo ir išraiškos išspraus formulę, šabloną, kuris gali visai pražudyti mūsų kūrinio gyvybę.“*¹⁹

Gyvajai formai, kūrinio gyvybei prieštarauja formulė, šablonas. Bet kad mintis nebūtų pernelyg glotni, vėl atsigręžkime į Baudelaire'ą: *„Tam, kad sukurtum šampūną, privalai būti genijus. Privalau sukurti šampūną.“*

*Banalus poetizmas yra šedevras.“*²⁰

Neabejotina, kad tai, ką vadiname poetizmais, ir net banaliais, yra lyg koks bendrasis pamatas, kurio jau nematome, nepastebime, bet jis yra. Tas pamatas sukurtas didžiųjų kūrėjų. Salomėjos Nėries genialumas juntamas ir iš to, kad, viena vertus, ji gaivina poetizmus, į formulę įliedama gyvos formos judrumo, antra vertus, pati tuos poetizmus kuria, maksimaliai suartinama formulę ir formą.

Bendriausia prasme perskyra tarp mokslo ir meno – tai perskyra tarp formulės ir formos. Būdama, veikdama toji perskyra provokuoja ir suartėjimus, ir bandymus ją įveikti. Sąmonę domina, netgi traukia tai, kas toli nuo jos pačios interesų, nuo patirties. Kur kas daugiau atvejų, kai mokslininkai atsiveria menui, stengdamiesi ją suvokti, net įžengti į meno lauką, kad išbandytų savo galimybes. Mažiau menininkų aktyviai domisi formulėmis, jų grožiu. Formulės sunkiau pasiekiamos negu gyvosios formos, augančios ir iš paties gyvenimo, vienu ar kitu būdu pažįstamos ir atpažįstamos iš patirties. Menas bendresnis negu mokslas, formulės uždaresnės negu formos. Tie, kurie pasitiki formulėmis, dažnai projektuoja jų veikimą ir visuomenės horizontuose, sakysime, bando įsivaizduoti skaičiais išreiškiamą ateities viziją, nors pati vizija yra tik gyvas nenusistovėjusių, neįsikūnijusių formų plazdėjimas. Tik meno ir mokslo žmonių tarpusavio bendravimas padės suvokti formulių ir formų svarbą, jų vietą pasaulyje. Formulės ir formos – du skirtingi krantai, bet upė ta pati.

Banaliu ir genialiu poetizmu išsitariant – tai gyvenimo upė ir jos krantai.

¹ Donatas Sauka, Muzikinė forma – matematiška, ideali..., In: *Poezijos pavasaris*, Vilnius, Vaga, 1974, p. 113.

² Ten pat, p. 110-111.

³ *Poezijos pavasaris*, 1974, p. 214.

⁴ Ten pat, p. 216.

⁵ Arvydas Šliogeris, Post scriptum, Iš filosofinių dienoraščių, Vilnius, Regnum, 1992, p. 100.

⁶ Arvydas Šliogeris, Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas, Vilnius, Mintis, 1985, p. 243.

⁷ Martin Heidegger, Hans-Georg Gadamer, Meno kūrinio ištaka, Vilnius, Aidai, 2003, p. 11.

⁸ Ten pat, p. 44.

⁹ Ten pat, p. 12.

¹⁰ Estetikos enciklopedija, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2010, p. 612.

¹¹ Ten pat, p. 194.

¹² Donaldas Kajokas, Lapės gaudymas, In: *Eseistinės užsklandėlės*, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2013, p. 6.

¹³ Charles Baudelaire, Intymūs dienoraščiai, Vilnius, *Andrena dictum*, 1996, p. 37.

¹⁴ Arvydas Šliogeris, Post scriptum, p. 82.

¹⁵ Charles Baudelaire, Intymūs dienoraščiai, p. 28.

¹⁶ Onė Baliukonytė, Įkvėpimu negalima pasikliauti, In: , Vilnius, Vaga, 1972, p. 42.

¹⁷ Vincas Mykolaitis-Putinas, Raštai. Estetika, Vilnius, Mintis, 1989, p. 82.

¹⁸ Ten pat, p. 372.

¹⁹ Ten pat, p. 373.

²⁰ Charles Baudelaire, Intymūs dienoraščiai, p. 32.

---

* Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2013 m. pabaigoje Lietuvos mokslų akademijos surengtoje konferencijoje „Menų ir tikslųjų mokslų sanglaudos būklė ir perspektyvos Lietuvoje“, papildytas tuo, kas atsiskleidė per diskusijas.